

ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α'. ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Θρησκευτική Δικαιώσις τῶν πρακτικῶν ἔργων.

Τὴν ἐργασίαν ἀπεδέσμευσεν ἐκ τῆς ἠθικῆς ἢ χριστιανικῆς ἱστορίας. Τὸ περιεργον ὁμῶς εἶναι, ὅτι ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία ὄχι μόνον εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ὡς ὑποχρέωσις τῶν δούλων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ποιμενικὴν Ἰουδαίαν, ὡς ἔργον τῶν ὑπηρετῶν τῆς γῆς, ἐσήμαινε τὴν πνευματικὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀξιολογεῖται ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ θετικῶς. Ἡ ἀνύψωσις τῆς ἐργασίας εἰς ἠθικὴν ἀξίαν ἦτο διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἱστορικὴ ἀνάγκη, ἐφ' ὅσον ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν οὐσιαστικῶς ἐστηρίχθη εἰς τοὺς δούλους καὶ τοὺς χειρωνακτικῶς ἐργαζομένους. Διὰ τῆς εὐλογίας ὁμῶς τῶν ἐργατικῶν χειρῶν ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ ἀξία τῆς πρακτικῆς ἐκφράσεως γενικῶς. Εἰς τὴν Δύσιν ὁ Αὐγουστίνος ἐξαίρει «τὰ τόσον θαυμάσια, τὰ τόσον ἐκπληκτικὰ ἐπιτεύγματα τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιμελείας»¹ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν ὁ μέγας Βασίλειος παραβάλλει τὴν δημιουργὸν ἰκανότητά τοῦ ἐργαζομένου ἀνθρώπου πρὸς τὴν θείαν συμπεριφοράν. «Ἄν δέ τι τῶν εὐτελεστέρων ἔργων δέη ἐργάζεσθαι, χρή εἰδέναι, ὅτι καὶ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς διηκόνισε καὶ τὰ εὐτελῆ τῶν ἔργων ποιῆσαι οὐκ ἀπηξίωσε καὶ μέγα ἀνθρώπῳ Θεοῦ γενέσθαι μιμητὴν διὰ τῶν ταπεινῶν τούτων εἰς τὸ ὄψος τῆς μιμήσεως ἔκεινης ἀναγομένῳ»². Ἡ νέα ἀξιολόγησις τῆς ἐργασίας ἀνέτρεψε διὰ τοῦτο τὴν ἑλληνικὴν στάσιν, τὴν τιμὴν τοῦ θεωρητικοῦ καὶ τὴν ὑποτίμησιν τοῦ πρακτικοῦ βίου. Ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην ἢ θεωρία, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπήγαζον οἱ ἐνδοιασμοὶ ἐναντίον τῆς νέας πίστεως, ἔχασε τὰ ἱστορικά της πρωτεῖα χάριν τῆς πράξεως.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ Χριστιανισμὸς συνεσχέτισε τὴν ἐργασίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν παρέστησεν ὡς ὀφειλὴν. Ἀφ' ἐνός μὲν τὴν παρουσίασεν ὡς ἔκφρασιν τῆς θείας δικαιοσύνης, ἀφ' ἑτέρου ὡς τρόπον μιμήσεως τοῦ Θεοῦ.

Ἡ διπλή αὐτὴ ἐρμηνεία ἐχαρακτήρισε τελικῶς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Ἰδίως ὅσοι εἶχον τραφῆ διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος, παρεδέχθησαν τὸν δεσμόν πρὸς τὴν ὕλην ὡς ἀναγκαῖον κακόν, δηλαδὴ τὴν ἐργασίαν ὡς ἀκολουθίαν τῆς προπατορικῆς ἁμαρτίας. Ὑπὸ τὸ αὐτοκρατορικὸν καθεστῶς ἡ ἐργασία δὲν ἦτο ὁμῶς ὑποχρέωσις μόνον τῶν ἀμοίρων πνευματικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ βαθμηδὸν ἢ προϋπόθεσις τῆς ἐπιδιώσεως τῶν ὑποτελῶν τῆς Ρώμης. Καθ' ὃν χρόνον λοιπὸν ἡ σχολὴ παρουσιάζετο ὡς φυγαπνία, ἢ διὰ τὰ ἐλληνικὰ μέτρα ἐξευτελιστικὴ ἀνάγκη τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως ἀπέκτα διὰ τῆς νέας πίστεως τὴν θρησκευτικὴν της δικαίωσιν. Δὲν ἔπρεπε διὰ τοῦτο, ὅσοι εἰργάζοντο, νὰ δυσανασχετοῦν ἐναντίον τῶν κυρίων τοῦ κόσμου, διότι ἡ ἐργασία δὲν ἀνεφέρετο κατὰ θάσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ κατ' εὐθείαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κόσμου. «Ὁ ἄν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις»³. Βεβαίως ἡ ἐντολὴ αὐτὴ δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τοὺς ἐργαζομένους ἐλευθέρους, ἀλλ' ἀφορᾷ καὶ εἰς τοὺς δούλους, εἴτε ἔχουν αὐθέντας ξένους πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἴτε χριστιανούς. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ ἀρνήσις τῆς ἐργασίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ σκάνδαλον ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν δευτέραν νὰ ἐκληφθῆ ὡς ἔλλειψις ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῆς πίστεως: «Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δούλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἠγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ἔνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημηθῶσι· οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσιν καὶ ἀγαπητοί»⁴. «Οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς· τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως»⁵. Διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς ἐργασίας εἰς τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέσπασε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς καὶ τὸν ἐστερέωσεν ἐσωτερικῶς, διὰ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸ θάρος τῆς βίας. Τοῦτο ὁμῶς συνέβη διὰ μιᾶς ἄνευ ἱστορικοῦ παραδείγματος ἐκτιμήσεως τοῦ πρακτικοῦ ἔργου, ἐφ' ὅσον ἡ σημασία του δὲν περιορίζεται εἰς τὸ ὕλικόν ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ θεωρεῖται ὡς ἀπάντησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν θείαν θέλησιν. Ἡ ἐργασία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀρχίζει τὴν ἱστορικὴν της σταδιοδρομίαν ὡς ἐσωτερικὸς σύνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐπικράτησις τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐντέληψιν τῆς ἐργασίας.

Ἐναντίον τῆς ἐξυψώσεως τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κινδύνου ν' ἀπορροφήσῃ ὁλόκληρον τὸν ἄνθρωπον ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἀντέταξε μόνον τὴν ἐλληνικὴν παράδοσιν, ἢ ὁποία εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον μετέθεσε τὸ θάρος τῆς ζωῆς εἰς τὴν προσευχὴν, τὸν πνευματικὸν δεσμόν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Εὐαγγελίου νὰ κρατηθῆ ἡ μέριμνα διὰ τὸν κόσμον

ἐντὸς ὁρίων καὶ νὰ μείνη ὁ ἄνθρωπος ἐλεύθερος διὰ τὸ καθαρῶς πνευματικόν του ἔργον: «Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε καὶ τί πίνητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσεσθε»⁶. Ὑπερβολικὴ φροντίς διὰ τὴν ζωὴν θὰ ἐσημεινεν ἔλλειψιν πίστεως εἰς τὴν θεϊαν πρόνοιαν, ἣ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ν' αὐξάνωνται χωρὶς ἐργασίαν. Μεταξὺ τῶν πλασμάτων ἐκείνων καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ μία σαφὴς ἀναλογία. «Ἐμβλέφατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας — καταμάθατε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ οὐδὲ νήθει — .. εὖχ ἡμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;»⁷. Ὅσοι ἀποδίδουν εἰς τὰς βιοτικὰς μερίμνας ἰδιαιτέραν ἀξίαν, δὲν ἀκολουθοῦν λοιπὸν τὴν ὁδὸν τῆς πίστεως, ἀλλὰ τὸν τρόπον ζωῆς τῶν εἰδωλολατρῶν: «Πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ»⁸. Ἡ ἐργασία ὡς κατακράτησις τοῦ ἀνθρώπου ἐκτὸς τῶν πραγματικῶν του ἐνδιαφερόντων, ὡς ὑποχρέωσις ἐπιβληθεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὁμῶς εἰς τὴν προσωπικὴν του ἀποκάλυψιν ἐντέλλεται νὰ μὴ γίνῃ ἡ κυρία ἀπασχόλησις τοῦ βίου, ἀλλὰ νὰ περιορισθῇ, ἂν ὄχι χρονικῶς, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν σημασίαν της, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχη νοῦν διὰ τὰ ἔργα τῆς πίστεως, εὐρῆκεν ἀπήχησιν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς, διὰ τοὺς ὁποίους τελικῶς ἔμεινεν εἰς τὸ περιθώριον τῶν οὐσιωδῶν αἰτημάτων τοῦ πνεύματος.

Ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀνεπτύχθη ὁμῶς ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν καὶ μία ἄλλη καταγομένη ἐκ τῆς Π. Διαθήκης κατεύθυνσις, ἣ ὁποία ἔμελλε νὰ σταδιοδρομήσῃ εἰς τὴν Δύσιν. Πρῶτος ὁ Θεὸς παρουσιάζεται ἐνταῦθα ὡς ἰδρυτὴς τῆς ἐργασίας: «Ἐποίησεν ὁ Θεός», «ἐπλασεν ὁ Θεός», «ἐφύτευσε Κύριος ὁ Θεός»⁹. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ὡς «Θεοῦ» σχετίζεται ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου (πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν συνέβη π.χ. εἰς τὴν Ἑλλάδα) καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐργασίας. Ἀργότερον ἐπιβεβαιουῖται, ὅτι ὁ Θεὸς ὄχι μόνον εἰργάσθη, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐργασία του συνεχίζεται «ἕως ἄρτι»¹⁰. Παράδειγμα ἐν προκειμένῳ δίδει ὁ ἀρχηγὸς τῆς πίστεως, ἑξασκῶν χειρωνακτικὸν ἐπάγγελμα.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν ἡ ἐργασία δὲν προηγήθη μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἐπὶ πλεόν ὁ σκοπὸς τῆς δημιουργίας του καὶ ὄχι ἀπλῶς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεώς του, ὅπως ἐπιστεύθη ἀργότερον. «Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασε καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι αὐτὸν (= παράδεισον) καὶ φυλάσσειν»¹¹. Πρὸ τῆς ἁμαρτίας λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶχε μιμηθῆ τὸν Θεὸν καλλιεργῶν τὴν γῆν καὶ ἐπιβλέπων τὰ ζῶα τοῦ παραδείσου. Ὁ γεωργὸς καὶ ὁ ποιμὴν εἰς τὴν μακαρίαν κατάστασιν των προηγήθησαν κατὰ τὴν Π. Διαθήκην τῆς προπατορικῆς πτώσεως. Ἄλλωστε, προτοῦ οἱ πρωτόπλαστοι ἁμαρτήσουν, εἶχον λάβει τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιβληθοῦν ὀλοκλήρου τῆς γῆς καὶ νὰ ὑποτάξουν τὸν ἔμβριον κόσμον, ὅπερ προὔπεθετε τὴν ἐργασίαν: «Πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κα-

τακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάσης τῆς γῆς»¹². Κατὰ ταῦτα, ὅσοι ἐν συνεχείᾳ δὲν ἤθελον γὰ ἐργασθοῦν, παρέβαινον τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, κυρίως ὁμῶς παρεγνώριζον τοὺς ὅρους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἢ ὅποια χρειάζεται τὴν ἐργασίαν ὡς μέσον διατροφῆς. «Ψυχὴ δὲ ἀεργοῦ πεινάσει»¹³. Προφάσεις ὑπάρχουν πολλαὶ δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἤθελον ν' ἀποφύγουν τὸν κόπον («λέγει ὀκνηρὸς/ λέων ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις φονευταί»¹⁴), πρέπει ὁμῶς ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίζῃ, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐργασίας θὰ διέλθῃ ζωὴν εὐπορον· εἰδεμὴ τὸν ἀναμένει ἀθλιότης: «Ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν πλησθήσεται ἄρτων, ὁ δὲ διώκων σχολὴν πλησθήσεται πενίας»¹⁵. Ἐὰν εἰς τὴν Κ. Διαθήκην προβάλλωνται τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ὡς πρότυπα τῆς ἀνευ ἐργασίας διατροφῆς, εἰς τὴν Π. Διαθήκην ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ εἰς τὰ ἔντομα, τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ τὴν ἐργατικότητά των:

«Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρέ,
καὶ ζήλωσον ἰδὼν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ
καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος..
ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν
καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστίν
τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται»¹⁶

Εἰς τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους ὁ Παῦλος καυτηριάζει αὐστηρῶς τοὺς ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς κοινότητος ἀέργους («Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω»¹⁷) καὶ δίδει πρῶτος τὸ παράδειγμα νυχθημερὸν ἐργασίας, διὰ νὰ μὴ γίνῃ, ὅπως τονίζει, θάρος τῶν ἄλλων: «Ὅτι.. οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆναί τινα ὑμῶν»¹⁸. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀπόστολος ἠναγκάσθη νὰ κηρύξῃ τὴν ἐργασίαν καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν νὰ ἐργασθῇ ἑ ἴδιος, εἶναι μία ἐνδειξις ὅτι αἱ παραινέσεις τῆς παλαιᾶς Γραφῆς εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἤρχουν, διὰ νὰ πείσουν τοὺς πιστοὺς περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας. Τὴν διάθεσιν τῆς σχολῆς ἐψεξεν ἀργότερον καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὅποιος προσεπάθησε ν' ἀπαλλάξῃ τὴν ἐργασίαν ἐκ τῆς διαδεδομένης κατηγορίας, ὅτι πρόκειται περὶ ποινῆς ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ ὡς προϋπόθεσιν τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς υἰγείας*. Θὰ ἦτο ἐν τούτοις μεγάλη παρεξήγησις, ἐὰν ὑπετίθετο, ὅτι ὁ

* ε'Εξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς κόνον τῷ ἀνθρώπῳ συνέζευξεν, οὐχὶ τιμωρούμενος αὐτὸν οὐδὲ κολάζων, ἀλλὰ σφραωνίζων καὶ παιδεύων. Ὁ λόγος τῆς πτώσεως τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκ τοῦ παραδείσου εἶναι διὰ τὸν Χρυσόστομον ἡ ἔλλειψις πραγματικοῦ κόπου, ἐνῶ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον ὁ Παῦλος ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἶναι ἡ ἐργατικότης του: «Ὅτε ἄπονον βίον ἔζη ὁ Ἀδάμ, ἐξέπεσε τοῦ παραδείσου· ὅτε δὲ ἐπίπονον καὶ ἐπίμοχθον ὁ Ἀπόστολος.., τότε ἀνῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον»¹⁹. Δὲν ὑπάρχει

Παῦλος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κατεφέρθησαν μόνον ἐναντίον τῶν ὀκνηρῶν. Ὅ,τι ἐνέσπειρεν ἀνησυχίαν, ἦτο ἡ ἐλληνικὴ προτίμησις τῆς θεωρίας, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχε πλέον κοινωνικὸν ἔρεισμα, ἀλλ' ὁ φόβος, ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρασύρῃ τὴν πίστιν εἰς τὴν διανοητικὴν περιπέτειαν. Ἡ ἐπικίνδυνος αὐτῆ στάσις εἰς μίαν κοινωνίαν, ἡ ἑποία δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν δούλων, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀπλοῦς τῷ πνεύματι, δὲν ἐπεκράτησε τελικῶς. Ἀπέκτησεν ὅμως τὸν συμβολικὸν τῆς χαρακτῆρα εἰς τὸν μοναχικὸν βίον τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἐκουσίας ἀπομακρύνσεώς του ἐκ τῆς κοινότητος — ὅ,τι δὲν συνέβη εἰς τὴν Δύσιν — κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θεωρίαν εἰς τὴν χριστιανικὴν τῆς ἔννοιαν, νὰ καθιερώσῃ τὴν πνευματικὴν στάσιν χάριν τοῦ συνδέσμου πρὸς τὸν Θεὸν παραλλήλως καὶ ἐναντίον τῆς πρακτικῆς ἀπασχολήσεως. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶδε διὰ τοῦτο τὴν ἀληθινὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου καὶ ὅταν ἐτερματίζετο ἡ ἀναγκαστικὴ του σχέσις πρὸς τὴν ὕλην.

Πῶς ἡ Δύσις συνέθεσε κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐργασίαν.

Χωρὶς τὴν θεωρητικὴν παράδοσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν γλωσσικὴν δυνατότητα τῆς ἐσωτερικῆς ἐπαφῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὁ δυτικὸς ἄνθρωπος εἶδεν εἰς τὴν ἐργασίαν τὴν κεντρικὴν δικαιολογίαν τοῦ βίου του. Ἐφ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἐργασία ὑπῆρξεν ἡ αὐτοπραγμάτωσις τοῦ Εὐρωπαίου, ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀντελήφθη καὶ ἐθεμελίωσε τὸ νόημα τῆς ζωῆς του. Σήμερον λόγῳ τῆς ἐκτεχνικεύσεως τῆς ἐργασίας ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆ εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν. Ὁ ἄνθρωπος παύει νὰ εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὸ ἔργον του, περιορίζεται εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ξένων ἐντολῶν καὶ ταυτοχρόνως χάνει τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης,

---

κατὰ ταῦτα διὰ τὸν ἄνθρωπον κατάστασις χειροτέρα τῆς ἀεργίας: «Οὐδὲν σχολῆς μοχθηρότερον». Ὁ βίος ὕσων ἔχουν τὰ μέσα νὰ ζοῦν, χωρὶς νὰ ἐργάζωνται, εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀνούσιος καὶ ἀνόητος: «Τί ἀηδέστερον γένοιτ' ἂν ἀνθρώπου οὐδὲν ἔχοντος ποιεῖν;.. εἰκῆ παρῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ τοιοῦτος»²⁰. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον οἱ πτωχοὶ χαίρουν συνήθως ἄκρας ὑγείας καὶ οἱ πλούσιοι μαστίζονται ὑπὸ ἀσθενειῶν: «Τοῖς γὰρ πλουτοῦσι μετὰ τῆς ἀηδίας καὶ τὰ νοσήματα ἐπαρρεῖ, οἱ δὲ πένητες τῶν λατρικῶν εἰσιν ἀπηλλαγμένοι χειρῶν»²¹. Ἡ πρακτικὴ ἐξάσκησις εἶναι ὁ ὁρος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὥστε, ὅσοι μένουσιν ἐκουσίως χωρὶς ἀπασχόλησιν, ἀντιδικοῦν πρὸς τὴν φύσιν των: «Ἐμπρακτον τὸ ζῶον τοῦτο ἐποίησεν ὁ Θεὸς καὶ κατὰ φύσιν αὐτοῦ ἐστὶν τὸ ἐργάζεσθαι, παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἀργεῖν»²². Ὅσοι λοιπὸν ἐργάζονται, ἱκανοποιοῦν μίαν βιολογικὴν ἀνάγκην καὶ διὰ τοῦτο ἡ πράξις των δὲν εἶναι ἀπλῶς θεάρεστος, ἀλλὰ καὶ πηγὴ ἐσωτερικῆς ἀγαλλιάσεως. Δὲν ὑπόσχεται τὴν ἀμοιβὴν μετὰ τὴν ἐκπλήρωσίν της, ἀλλ' ἀμείβει ὅσους τὴν ἐκπληροῦν. Εἶναι δηλαδὴ ἡ ἐργατικότης αὐτοσκοπός. «Μὴ τοίνυν κακίζωμεν τὸν πόνον, μηδὲ διαπτύωμεν τὴν ἐργασίαν· καὶ γὰρ πρὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐντέθεν μεγίστην λαμβάνομεν ἀμοιβὴν, τὴν ἐκ τοῦ πράγματος ἡδονὴν καρπούμενοι»²³.

ὥστε ἡ ἐργασία νὰ μὴ τοῦ δίδῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐνσαρκώσῃ τὸ πρόσωπόν του. Γεγονὸς ὅμως εἶναι ὅτι ἡ φάσις αὕτη τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον, ἡ ὁποία εἰς τὴν Δύσιν διὰ πρῶτην φοράν διαχωρίζει τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ἐργασίας, εἶναι ἐπακόλουθον τῆς προηγηθείσης συμφύσεώς των. Μὲ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ αὐτοματισμοῦ δὲν ἀποκλείεται ὁ χωρισμὸς αὐτὸς νὰ ὑπερνικηθῇ διὰ τῆς τοποθετήσεως τῆς ἐργασίας ἐπὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου. Ἡ ἐργασία ὅμως ἐξακολουθεῖ καὶ ἐντὸς τοῦ τεχνικοῦ κράτους νὰ εἶναι ἡ κυρία δικαιολογία τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αἱ ὑπόλοιποι σχέσεις του πρὸς τὸν κόσμον συντελοῦνται χωρὶς τὴν οὐσιαστικὴν του ἐπέμβασιν, ὥστε ἀκριβῶς σήμερον εἰς τὴν Δύσιν, ὅποτε ἡ ἐργασία χάνει τὸν ἀτομικὸν της χαρακτήρα καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν οἰονδήποτε, ὁ ἀνθρώπος νὰ ζῇ, διὰ νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ χάνῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς του, ὅταν ἀπαλλάσσεται τῆς ἐργασίας.

Ἡ σύμφυσις ζωῆς καὶ ἐργασίας ἀπέκτησεν εἰς τὴν Δύσιν θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Τοῦτο συνέβη ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν ὑπῆρξεν ἰδικὸν της ἔργον. Ἐσήμαινεν ὅμως μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μίαν πνευματικὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου, μίαν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, εἰς τὸ περιθώριον μόνον τῆς ὁποίας ὑπῆρχε θέσις διὰ τὸν Θεόν. Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως παρουσιάσθη ἀργότερον ἡ σχέση πρὸς τὸν κόσμον ὡς περιεχόμενον τῆς σχέσεως πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἐργασία ὡς μόνη ἔκφρασις τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἀνθρώπος διωχέτευσεν εἰς τὸν κόσμον ὅλην τὴν πνευματικὴν του δύναμιν.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ ἐργασία ἔμεινε τελικῶς ἐκτὸς τῆς θρησκείας. Ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἡ ὕλική ἀπασχόλησις δὲν κατώρθωσεν ἐνταῦθα νὰ δικαιωθῇ ἐνώπιον τοῦ πνεύματος. Ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξε διὰ τοῦτο ὁ κέντρος τοῦ κεντρικοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς, τῆς προσωπικῆς συναντήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐθεώρησεν ὡς σκοπὸν της τὴν κοινωνικὴν διαρρύθμισιν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ τὴν συμπάρασιν εἰς τὴν πνευματικὴν προσπάθειαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ συνδεθῇ προσωπικῶς πρὸς τὸ ὑπέρτατον πρόσωπον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν ὑπερίσχυσεν ἡ προσευχή, ὅπως εἰς τὴν δυτικὴν ἡ πράξις.

Ἡ προσευχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς τὴν ἐσωτερικὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου ὅμως δημιουργεῖ τὸ νόημά της, εἶναι μία ἐσωτερικὴ πράξις. Ἡ προσευχὴ ὑπῆρξεν ἡ θεωρία τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ πράξις εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ χωρὶς τὴν ἐσωτερικὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ στρέψῃ καὶ τὸν ἐσωτερικὸν ἀνθρώπον πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ πράξις ὑπῆρξεν ἡ θεωρία τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἅγιος τῆς Ἀνατολῆς μετουσιώνει τὴν ὅλην εἰς πνεῦμα· ὁ ἅγιος τῆς Δύσεως ἰδρύει καὶ ὀργανώνει κοινότητες. Ὁ πρῶτος ἠμιλεῖ εἰς τὸν Θεόν, ὁ δεύτερος περὶ Θεοῦ. Ἡ Ἀνατολὴ ἐνδία

φέρθη διὰ τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἢ Δύσιν διὰ τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

Μέχρι σήμερον τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες συμπίπτει εἰς τὴν Ἀνατολήν πρὸς τὴν ὑποτίμησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν Δύσιν ὁμως ὁ μοναχικὸς κλῆρος μένει ἐντὸς τοῦ «κόσμου», διευθύνει ἐπιχειρήσεις, ἰδρύει ὀφθαλμοτροφεῖα, ἐπιστατεῖ νοσοκομείων, κατασκευάζει ἐμπορεύσιμα προϊόντα, ἐπιδίδεται εἰς ἐπιστημονικὰ πειράματα. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀπάθειαν τῆς μοναχικῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν αὐτοπεριορισμὸν τοῦ ἀσκητοῦ ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου, τοὺς μοναχοὺς τῆς χριστιανικῆς Δύσεως διακρίνει μία πολιτικὴ διάθεσις, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ μὴ μὴ εἶναι τὸ στρατηγεῖον. Ἡ ἔφεσις τοῦ δυτικοῦ μοναχοῦ γὰρ συμμετάσχη εἰς ὅσα διαδραματίζονται εἰς τὸν κόσμον, γὰρ ἐπιχειρήσῃ μίαν ἐκ τῶν ἄνω μεταβολῶν τοῦ κόσμου, μίαν ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας προσαρμογὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία τοῦ ἀναθέτει συγκεκριμένον τομέα ἐργασίας, ὑπῆρξεν ἡ προϋπόθεσις τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος καὶ τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων καὶ συγχρόνως ὁ ὄρος τῆς ἐσωτερικῆς τῆς ὀργανώσεως, διὰ τῆς ὁποίας μὴ μὴ ἐξ ὄλων τῶν κοινωνικῶν ἰδρυμάτων τῆς ἱστορίας ἐπρόλαβε τὰς ἀρχὰς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος.

Τὸ πρόδρομον τῆς σημερινῆς τεχνικῆς κατάρθωμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐντὸς τοῦ ἐργοστασίου σήμερον οἱ ἄνθρωποι διαιροῦνται εἰς κατηγορίας ἀναλόγως τῆς ἰδιαιτέρας τῶν σχέσεως πρὸς τὸ παραγόμενον προϊόν. Μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν ομάδων καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ομάδων ὑπάρχουν ἀμοιβαῖαι ἐξαρτήσεις καὶ κώδικες συμπεριφορᾶς. Ὅ,τι δὲν προβλέπει τὸ σχέδιον, ἐὰν ἦτο ἔμπνευσις ἐνός ἐκ τῶν ἐργαζομένων, θὰ ἐπέφερον ἀναστάτῳσιν. Ἡ σημασία τοῦ συμμετέχοντος εἰς τὸ ἔργον ἔγκειται διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς, ἡ ὁποία τοῦ ἔχει ἀνατεθῆ, εἰς τὴν λήθην τῶν προσωπικῶν του ὑποθέσεων, δηλαδὴ εἰς τὴν πειθαρχίαν. Ὅ,τιδὴποτε εἶναι καὶ θέλει ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς τῆς σχέσεώς πρὸς τὸ ἐκπληρούμενον σχέδιον, εἶναι διὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἔργου ἐπουσιῶδες. Οἱ ἐργάται ἐξ ἄλλου γνωρίζουν, ὅτι ἡ ὑπόλοιπος ζωὴ των βασίζεται ἐπὶ τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν παραγωγὴν. Ἐὰν ἐκεῖ ἀποτύχουν, θὰ μείνουν ἀστήρικτοι εἰς τὸν κόσμον. Ἐὰν ἀφοσιωθοῦν εἰς τὸ ἔργον, εἰς τρόπον ὅστε γὰρ θέλουν καὶ γὰρ πράττουν, μόνον ὅ,τι προάγει τὴν γενικὴν προοπτικὴν, κερδίζουν τὴν ζωὴν των.

Ἰποδειγματικῶς ἀνεπτύχθη ἡ νέα αὐτὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον ἐντὸς τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐργασία, χειρωνακτικὴ ἢ πνευματικῆς φύσεως, ἀπέκτησε μίαν μεταφυσικὴν δικαιολογίαν ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρώπου γὰρ παραβλέψῃ τὴν προσωπικὴν του ζωὴν, πολὺ περισσότερο γὰρ τὴν δικαιολογήσῃ διὰ τῆς συμβολῆς του εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνός

σχεδίου, τὸ ὁποῖον ἐπέβαλλε πρὸ παντὸς ἄλλου τὴν ὑπακοήν. Ἡ ἐπιδίωξις αὐτῆ τοῦ συστήματος, ἡ ὀργάνωσις τῆς σωτηρίας, ἡ κατάταξις τῶν σωζομένων, ἡ θέλησις τῆς ἐξαπλώσεως χάριν τῆς δυνάμεως, ἐπειδὴ τὸ σύστημα ἐπέτρεπε τὴν ἀναδίπλωσίν του, τὴν ὑπαγωγὴν νέων ἐνοτήτων ὡς αὔξησιν τοῦ κύρους τῆς δι' ὅλα ἀρμοδίας ἀρχῆς, ἡ ὁποία θεωρεῖ τὴν πειθαρχίαν ὡς πρώτην ἀρετὴν καὶ προσφέρει τὴν λύτρωσιν ὡς ἀνταμοιβὴν τῆς ὑποταγῆς, ὑπῆρξε τὸ ἱστορικῶς ἀνευ παραδείγματος καὶ διὰ τὴν παγκόσμιον ἔννοιαν τῆς τεχνικῆς πρόδρομον εὐρωπαϊκὸν κατόρθωμα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἐσημαινεν, ὅτι διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν ἡ ἔννοια τῆς ἐργασίας ὡς πράξεως κατ' ἐπιταγὴν ἀνελάμβανε τὴν ἀσθηρὴν τὴν ζωὴν πνευματικῶς. Ἐὰν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἄνθρωπος ἐδικαιολόγησε τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς θεωρίας, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ, χωρὶς νὰ ἐργάζεται, ἔπραττε μίαν ἐσωτερικὴν πράξιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἦτο ὁ ἴδιος ὑπεύθυνος, αὐτὴν τὴν φοράν ὁ ἄνθρωπος δικαιολογεῖται διὰ τῆς πράξεως, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἐργαζόμενος συντελεῖ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν ἀποφάσεων, διὰ τὰς ὁποίας δὲν φέρει τὴν εὐθύνην. Διὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἡ ἐργασία ἐγκαινιάζει τὴν εὐρωπαϊκὴν τῆς σταδιοδρομίαν ὡς πνευματικὸν θεμέλιον τῆς ὑπάρξεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἐκκλησία προετοιμάζει τὸν Εὐρωπαῖον διὰ τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ ἀργότερον εἰς τὸ στράτευμα τῶν κρατῶν, τὰ ὁποία ἐπρόκειτο ν' ἀφαιρέσουν τὰ κοσμικὰ τῆς δικαιώματα καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ τὴν τοποθέτησίν του, ὅπου τὸν κατέτασεν ὁ τεχνικὸς προγραμματισμὸς, ὥστε ἡ πράξις, τὴν ὁποίαν δὲν διεμόρφωσεν ὁ ἴδιος, νὰ γίνῃ καὶ ὁ ὕλικὸς καὶ ὁ πνευματικὸς ὅρος τῆς ζωῆς του.

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς χωρισμὸς τῆς ἐργασίας ἐκ τῆς προσευχῆς ὡς ἀποχωρισμὸς τῆς ζωῆς ἐκ τῆς πίστεως.

Τὴν ἐτοιμότητα τοῦ δυτικοῦ μοναχοῦ, ἀντὶ νὰ ἐσωτερικεύσῃ τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν Θεόν, νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐγκόσμιον ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐνεσάρκωνε καὶ διέδιδε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὠργάνωσεν ἡ Ἁγία Ἐδρα ὑπεράνω κρατῶν καὶ κρατικῶν θραυσμάτων. Ἐὰν ἰδίως μετὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν ἡ Εὐρώπη δὲν ἐγνώρισε μίαν μονολιθικὴν μοναρχίαν ἀσιατικοῦ σχήματος οὔτε διελύθη εἰς κρατικὰς φαντασιώσεις ἐπαρχιακῆς μισαλλοδοξίας, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἀντελήφθη τὰ ἐγκόσμια ὡς τὸ κύριον ἔργον τῆς. Βεβαίως ἡ συστηματοποίησις καὶ ἡ διέγερσις τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν κόσμον ἔδειξεν ἐν τέλει καὶ εἰς τὴν ἀρχηγὸν Ἐκκλησίαν τὴν πραγματικὴν τῆς ὄψιν, ὅταν ὁ πνευματικῶς ἔφηβος Εὐρωπαῖος ἐνηλικιώθη. Διότι ἀσφαλῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνδιαφέρεται ὁ μοναχὸς μόνον διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς ζωῆς, νὰ θεωρῇ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ὡς προϋπόθεσιν τῆς πνευματικῆς του σωτηρίας καὶ οἱ ἄνθρωποι, τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐνδιαφέροντος, νὰ θεωρήσουν τὴν ἰδικήν των σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον ἀσχετὸν τοῦ σκοποῦ των εἰς τὴν ζωὴν. Ἡ Ἐκκλησία ἔδωκε διὰ τοῦτο

πρώτη τὸ παράδειγμα διὰ τὴν πνευματικὴν ἐγκαθι-
δρύσειν τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τοῦ κόσμου. Δὲν ἐστάθη, ὅπως
εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς τὸ περίβλεπτον μέρος ἐκτὸς τῆς κοινότητος, διὰ τὴν
τελέσῃ ὑποδειγματικῶς τὸ πνευματικὸν ἀθλημα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἡ οὐσία
τῆς ζωῆς καὶ διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ὑπῆρχον ἀντιπρόσωποι. Εἰς τὴν Δύσειν
ἡ μονὴ ἐκτίσθη εἰς τὸ μέσον τῆς κοινότητος, διὰ τὴν κρατήσῃ ὑπὸ τὸν ἐλεγ-
χόν της καὶ τὴν ἐκπροσωπήσῃ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν,
ὅτι ἐκείνη θὰ ἐφήρμοζε τὰ ἐντελλόμενα. Συνέβη διὰ τοῦτο ἐνωρὶς εἰς τὴν
Δύσειν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐφαρμόζῃ τὰ συγκεκριμένα παραγγέλματα, διὰ τὴν μένη
ἀπερίσπαστος εἰς τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χωρισθοῦν τὰ
θηρσκευτικὰ καὶ τὰ πραγματικὰ τοῦ ἐνδιαφέροντα.

Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἐπεχυρώθη ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου ἀρχὰς τοῦ 6ου μ.Χ.
αἰῶνος. Ὁταν ὁ ἅγιος Βενέδικτος ἐκ Νουρσίας (470 - 543), *mona-*
*chorum omnium occidentalorum caput et sospitator*²⁴, ἀπηγόρευσε τὴν
εἰς τὴν μοναχικὴν Ὁρθοδοξίαν αὐτονόητον συνύπαρξιν προσευχῆς καὶ ἐργα-
σίας ἐπετεύχθη εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον ἡ διάκρισις τῆς λατρείας ἐκ τῆς ζωῆς.
Οἱ ἀσκηταὶ τῆς Ἀνατολῆς εἶναι δυνατὸν νὰ πλέκουν καλάθια προσευχόμενοι,
ὅπως τὸ ἐπραξεν ὁ Μακάριος († 390 μ.Χ.), νὰ ἐπικοινωνοῦν μετὰ τοῦ
Θεοῦ ὄχι μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πρακτικῆς τῶν ἀπασχολήσεως, ἀλλὰ
καὶ ὅταν συνομιλοῦν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν συγχρόνων δυτικῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ
Ἁγίου Ὁρους²⁵. Ἡ συμπαράστασις αὐτῆ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πράξιν ἐσήμαινεν
ἕνωσιν εἰς τὴν Δύσειν μίαν περίσπασιν τῆς ἐργασίας. Τὸ ἔργον δὲν ἦτο δυνατόν
ν' ἀναπτυχθῆ, ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς ὑπερίπτατο τοῦ κόσμου. Διὰ τὴν ἐπαφὴν πρὸς
τὸν Θεὸν ἔπρεπε διὰ τοῦτο νὰ ὀρισθῆ ἀκριβῶς ὁ χρόνος, ὥστε ὁ μοναχὸς νὰ
μένῃ ἀφοσιωμένος εἰς τὸ πρακτικὸν του καθήκον. Διατυπώσας «τοὺς τῶν μο-
ναχῶν κανόνας διακρίσει ἐξαιρέτως καὶ λόγῳ φωτοειδεῖ»²⁶, ὁ ἅγιος Βενέ-
δικτος καθώρισεν, ὅτι «εἰς ὀρισμένας ὥρας ὀφείλουν οἱ ἀδελφοὶ ν' ἀσχο-
λοῦνται μὲ τὴν χειρωνακτικὴν ἐργασίαν καὶ εἰς ὀρισμένας πάλιν μὲ τὴν θείαν
ἀνάγνωσιν»²⁷.

Ἡ ἐκ μέρους τοῦ νομοθέτου τοῦ δυτικοῦ μοναχικοῦ βίου παράθεσις πλη-
σίον τῆς ἐντολῆς «οἶα» τῆς προστακτικῆς «labora», πράγμα τὸ ὁποῖον ἰσοδου-
νάμει διὰ τὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ τοῦ τάγματος τῶν Βενεδικτίνων πρὸς ὀκτὼ
περίπου ὥρας χειρωνακτικῆς ἐργασίας ἡμερησίως, ἐσήμανε τὴν γενέθλι-
ον στιγμὴν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐργασίας. Βεβαίως ὁ ἅγιος Βενέδικτος
ἐδικαιολόγησε τὴν ἐργασίαν ὡς μέσον ἀμύνης ἐναν-
τίον τοῦ πονηροῦ πνεύματος συμφώνως πρὸς παλαιότερας νοουθεσίας («Πράττε
οἵανδήποτε ἐργασίαν, διὰ τὴν σ' εὕρισκῃ πάντοτε ὁ Διάβολος ἀπασχολημέ-
νον»²⁸) καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ ὥρισεν ὑποχρεωτικὰς ὥρας μελέτης καὶ διέταξε «ἔνα
ἢ δύο ἡλικιωμένους μοναχοὺς νὰ περιτρέχουν τὸ μοναστήριον, μήπως εὑρεθῇ
ὀκνηρὸς ἀδελφός, ὁ ὁποῖος, ἀντὶ νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος εἰς τὴν μελέτην, κάθε-

ται άπρακτος ή φλυαρεί»²⁹. "Αν όμως ή Έκκλησία δίδη το παράδειγμα του διαχωρισμού τής πρακτικής άσχολίας εκ τής πνευματικής ύποχρεώσεως, πρώτη εκείνη διαχωρίζει και τήν ζωήν εκ τής θρησκείας. Ο χωρισμός τής εργασίας εκ τής προσευχής ήτο ο χωρισμός του άγρου εκ του ναού, τής ανάγκης εκ του καθήκοντος, τής πράξεως εκ τής πίστεως, του κόσμου εκ του Θεού. Χωρίς να συμπαρίσταται ο Θεός εις τά ζητήματα τής πρακτικής ζωής, ο άνθρωπος ώφειλε να δικαιολογήση τήν ύπαρξίν του εκ των δυνατοτήτων ενός θρησκευτικώς άδιαφανούς κόσμου.

Εκτοχύρωσις τής δυναμικής στάσεως του άτόμου εις τήν κόσμον δια τής Μεταρρυθμίσεως.

«Θεόφιλος, ο ταπεινός πρεσβύτερος.. εύχεται εις όλους εκείνους, οι όποιοι θέλουν ν' αποφύγουν και να δαμάσουν τήν αδράνειαν του πνεύματος και τήν πλάνην τής ψυχής δια μιάν χρησίμου χειρωνακτικής άπασχολήσεως και δια τής ευχαρίστου παρατηρήσεως νεωτερισμών, να λάβουν ουράνιον μισθόν»³⁰. Η εύχή αυτή ως εισαγωγή ενός δια τήν μοναστηριακήν τέχνην του Μεσαιώνος περιφήμου έργου, του όποιου ο συγγραφεύς ύπηρξε πιθανώς βενεδικτίνος μοναχός, προβάλλει ήδη εις τον 11ον μ.Χ. αιώνα τήν άπαίτησιν του Ευρωπαίου να λυτρωθῆ δια των έργων, τά όποια δέν ήσαν θρησκευτικά καθήκοντα. να κερδίση επί τής γής, οτι ύπόσχεται ο ουρανός, να ύποχρεώση τον Θεόν να επιδρατεύση τήν άφοσίωσίν του εις τον κόσμον. Ταυτοχρόνως σχεδόν αρχίζει δια τουτο εις τήν Ευρώπην ή πολεμική εναντίον εσων έξακολουθούν να πιστεύουν, οτι ή τροφή τής ψυχής έξηντλείτο εις τήν παρατήρησιν των πραγμάτων εκείνων, τά όποια ή φύσις μόνη της άποκαλύπτει ή μόνον εις τήν γνώσιν των άρετών του χρηστού βίου. Με ειρωνικήν διάθεσιν αποκρούει τήν άρχαίαν στάσιν ο συγγραφεύς του πρώτου ευρωπαϊκού έργου περι μεταλλουργίας, ενός των πρώτων βιβλίων, τά όποια διέδωσε μετ' όλίγον ή τυπογραφία: "Υποστηρίζεται, «οτι ή γῆ δέν αποκρύπτει και δέν αποσύρει εκ των όφθαλμών, όσα πράγματα είναι δια το ανθρώπινον γένος χρήσιμα και αναγκαία, άλλ' ως ευεργέτις και καλή μήτηρ φέρει εις τήν θέαν και το φῶς χλόας, λάχανα, σιτηρά, καρπούς δένδρων: τά όρυκτά όμως καταχώνει εις το βάθος και επομένως δέν πρέπει να τά ένοχλήσωμεν δια τής άνασκαφής.. Διότι δήθεν ή γλυκυτάτη τροφή τής ψυχής είναι ή θέα τής φύσεως, ή γνώσις των ύψηλών τεχνών και επιστημών, ή κατανόησις των άρετών, ώστε, εάν ή ψυχή έξασκηθῆ εις τά θαυμάσια αυτά πράγματα. Αλ κορεσθῆ των άγαθών γνώσεων και δέν θά έχη πλέον άλλην όρεξιν..»³¹.

Τήν νέαν λοιπόν συνείδησιν τής σχέσεως του ανθρώπου τής Ευρώπης προς τήν πραγματικότητα δέν χαρακτηρίζει ή αξία τής γνώσεως, άλλά το αίτημα τής επεμβάσεως εις τον κόσμον. Δέν είναι δια τουτο σκοπός του ανθρώπου ή διαπίστωσις, άλλ' ή διαμόρφωσις τής πραγμα-

τικότητας, μία επιδίωξις, ή όποία όχι μόνον προϋπέθετε τήν έργασίαν, αλλά τήν επέβαλλε διά τής επικρατήσεως του ανθρώπου επί τής γής και του ουρανού («Ο άνθρωπος έχει εκ φύσεως δικαίωμα επί τής βάσει θείας συνθήκης επί των στοιχείων τής ύλης και των ουρανίων τροχιών»³²) ως σκοπόν τής ζωής. Το τεχνικόν πνεῦμα δέν υπήρξεν έπομένως, όπως συνήθως πιστεύεται, απόρροια τής σημερινής τεχνικής, άλλ' ή ιστορική της προϋπόθεσις. Όσον περισσότερο ή Έκκλησία ένδιεφέρετο διά τήν τήρησιν των έντολών της, τόσο περισσότερο έμενεν ή πνευματική δραστηριότης χωρίς θρησκευτικήν άποστολήν έλευθέρα γά στρέφεται προς τον κόσμον. Και όσο περισσότερο ο άνθρωπος άπεστρέφετο τήν Έκκλησίαν, τόσο περισσότερο ή διαρρύθμισις του κόσμου παρουσιάζετο ως μόνη άποστολή του πνεύματος. Τα θρησκευτικά κινήματα, διά των οποίων ο άνθρωπος τής Ευρώπης άπεκήρυξε τήν εκκλησιαστικήν του κηδεμονίαν, υπήρξαν διά τουτο ταυτοχρόνως επιδιώξεις υπερβατικής δικαιολογίας τής εργασίας, αίτήματα άναγνωρίσεως τής δυναμικής στάσεως του ανθρώπου εις τον κόσμον ως περιεχομένου τής χριστιανικής πίστεως.

Η Μεταρρύθμισις έδωσε τήν θρησκευτικήν άπάντησιν εις τα έρωτήματα του ανθρώπου, ο όποιος έζησεν υπό τα πλήγματα τής άνησυχίας, ή όποία εισήλθεν εις τήν Δύσιν διά του Άριστοτέλους και τής έντεινομένης τεχνικής δραστηριότητος, ή όποία κατέληξεν εις τήν έφεύρεσιν τής πυρίτιδος, τήν συντριβήν του φεουδαρχικού συστήματος και τής τάξεως των ίπποτων, τήν συγκέντρωσιν τής έξουσίας εις τήν πολιτικήν άρχήν και τον περιορισμόν τής εκκλησιαστικής περιουσίας και αύθεντίας. Η μετάθεσις του βάρους τής ζωής εις τον κόσμον συνεδέθη προς τήν δημιουργίαν μεσαιας τάξεως, επικερδών επαγγελμάτων ανεξαρτήτων των δικαίων του αίματος και συγχρόνως προς τήν εμφάνισιν νέων αντιδικιών, άγνώστων άπαιτήσεων και συνεχώς τολμηροτέρων άτομικών προοπτικών. Έκ τής μεταμορφώσεως αύτης του κόσμου εις το τέλος του Μεσαιώνος παρουσιάσθη επί του ευρωπαϊκού έδάφους διά δευτέραν φοράν ο άνθρωπος ως πρόσωπον. Δέν είναι πλέον μόνον μέλος μιās έννότητος ή μιās πίστεως, ώστε ή συμπεριφορά του να όρίζεται υπό τής παραδόσεως, άλλ' όπως άλλοτε εις τήν Ελλάδα, επιχειρεί να γίνη κύριος τής μοίρας του, υπεύθυνος διά τήν πράξιν και τήν σκέψιν του, τον τρόπον τής ζωής του, ικανός να έξετάσῃ απόψεις, των οποίων και πάλιν, αντί των άπαντήσεων, προηγούνται τα έρωτήματα. Ό,τι έθεωρείτο ως ύποχρέωσις, χάνει τον αυτονόητον χαρακτήρα του, αποκτά έσωτερικόν χθρον και γίνεται προσωπικόν ζήτημα. Αντι τής εκπροσωπήσεως του ανθρώπου εις τα βασικά του θέματα, παρουσιάζεται ή ανάγκη τής άτομικής έμπειρίας, δηλαδή ο άνθρωπος αισθάνεται τον έαυτόν του, εις ό,τι βασικώς τον ένδιαφέρει, άναγνικατάστατον.

Αυτήν ακριβώς τήν νέαν αξίαν του ανθρώπου ανέλαβε να υπερασπίσῃ

θρησκευτικῶς ἢ Μεταρρύθμισις. Δὲν ὑπάρχουν μεσάζοντες εἰς τὴν σχέσιν πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ὀφείλουν γὰρ σταθεῶν ἐνώπιόν του ἀκάλυπτοι καὶ ἀνεπανάληπτοι. Ἄν οἱ Ἀραβες πιστεύουν, ὅτι θὰ σωθοῦν ὡς ἔθνος καὶ οἱ Καθολικοὶ διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Διαμαρτυρόμενοι πληροφροῦνται, ὅτι ἀντιμετωπίζουν τὸν Θεόν ἀτομικῶς. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ἔχουν ἐντὸς τοῦ κόσμου ἀμεταδίδαστα καθήκοντα, ὅτι δὲν ζοῦν διὰ τοὺς γενικοὺς τύπους τῆς λατρείας, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκπληρώσουν ἰδιαίτερον προορισμόν. Ὅφειλουν διὰ τοῦτο γὰρ μελετοῦν τὴν Γραφὴν εἰς τὴν γλῶσσαν των καὶ νὰ ἐννοοῦν διὰ τοῦ κηρύγματος, τί πρέπει προσωπικῶς νὰ πράξουν. Ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆ τοῦ τυπικοῦ διὰ τῆς προσφωνήσεως ἀνέπτυξεν εἰς τὸν προτεσταντικὸν κόσμον μίαν ἐσωτερικὴν αὐστηρότητα καὶ ταυτοχρόνως τὸ συναίσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας, μίαν νέαν πειθαρχίαν, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχουν ἐξωτερικὰ κριτήρια καὶ διὰ τοῦτο τὴν αὐτοπεποίθησιν εἰς τὴν προσωπικὴν ἀρμοδιότητα καὶ δυνατότητα. Ἡ ψυχολογικὴ προετοιμασία διὰ τὴν ἀτομικὴν στάσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν, διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ κόσμου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος, ὑπῆρξε τὸ θρησκευτικὸν γεγονός τῆς ἀνατολῆς τῶν Νέων χρόνων. Ἡ Μεταρρύθμισις καθιέρωσε θρησκευτικῶς τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἀπὸ τῶρα καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν ἐκπρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ ἐπιβολὴ ἐπὶ τοῦ κόσμου. Ἡ θρησκεία εἰσέρχεται διὰ τῶν κινήματων τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ Καλβίνου εἰς τὸν αἰῶνα τῆς ἀτομικῆς δυνάμεως.

Ἀὐτονομία τῆς ἠθικῆς πράξεως καὶ ἐξαγιασμός τοῦ ἐπαγγελματικοῦ βίου.

Ἡ Μεταρρύθμισις ἐδικαίωσε θρησκευτικῶς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ ὀρίσῃ ἀνεπηρέαστος ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων τὴν συμπεριφορὰν του. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς διὰ τοῦτο εἰς τὸν διαμαρτυρόμενον κόσμον ἡ πίστις ὑπεχώρησε χάριν τῆς ἠθικῆς. Ἄν ἀργότερον ἐντὸς τοῦ κόσμου αὐτοῦ ἐνεφανίσθησαν φιλοσοφικὰ συστήματα, ὅπως ἡ «Κριτικὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου» τοῦ I. Kant, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος προβάλλει ὡς ἀποκλειστικὸς ἀρμόδιος διὰ τὸ εἶδος τῆς στάσεώς του εἰς τὸν κόσμον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν «ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα τοῦ ἠθικοῦ νόμου», ἡ ὁποία «δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ δι' οὐδεμιᾶς ἀπαγωγῆς, δι' οὐδεμιᾶς προσπαθείας τῆς θεωρητικῆς λογικῆς ἢ τῆς ἐμπειρικῶς θεμελιωμένης διανοίας καὶ διὰ τοῦτο, ἐὰν θελήσωμεν νὰ παραιτηθῶμεν τῆς ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος, δὲν εἶναι δυνατόν δι' οὐδεμιᾶς ἐμπειρίας νὰ ἐπικυρωθῇ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ν' ἀποδειχθῇ καὶ παρὰ ταῦτα ἰσχύει αὐτοδυνάμως»³³, πρόκειται περὶ τῆς ἱστορικῆς συνεπειᾶς. Ὡς ἱστορικὴ ἀκολουθία θὰ ἦτο ὁμοίως δυνατόν νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἔκτοτε ἐπιδίδουσα διάθεσις τοῦ Εὐρωπαίου νὰ κάμψῃ τὴν ὀποθενδήποτε προβαλλομένην ἀντίστασιν, διὰ νὰ ἐπιβληθῇ τοῦ κόσμου ἰς ἕ τ ο μ ο ν.

Ὁ διαμαρτυρόμενος ἄνθρωπος προσεπάθησε νὰ ἐνσαρκώσῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ τὴν πράξιν του μίαν ἀρχήν, ἡ ὁποία νὰ ἰσχύῃ ὑποχρεωτικῶς δι' ὅλον τὸν κόσμον. Τὸ ἄτομον ὀφείλει νὰ πράττῃ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πράξις του «νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσχύσῃ ὡς ἀξίωμα μιᾶς γενικῆς νομοθεσίας»³⁴. Διὰ τῆς ἠθικῆς ἡ πράξις διαλύει λοιπὸν τὸν σύνδεσμόν της πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ζητεῖ ἐσωτερικὴν δικαίωσιν. Διὰ τὸ πῶς θὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ὑπεύθυνος αὐτὸς ὁ ἴδιος, χωρὶς νὰ χρειάζεται τὴν ὑπόδειξιν οὔτε τὴν συμπαράστασιν οὔτε τὴν ἐπιδοκίμασίαν ἄλλων ἀρχῶν. Πρέπει νὰ βασισθῇ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν δύναμίν του, διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ, ὅτι προσωπικῶς θεωρεῖ ἀπαραίτητον. Ἐναπτύσσεται διὰ τοῦτο ἐντὸς τοῦ προτεσταντικοῦ κλίματος μία δραστηριότης, διὰ τῆς ὁποίας ἀπροκαλύπτως καὶ μὲ καθαρὰν τὴν συνείδησιν ἐκπληροῦνται προσωπικαὶ καὶ μόνον ὑποθέσεις. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ Μεταρρυθμίσις ὑπῆρξεν ἡ καθιέρωσις τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας. Ἐπαιδαγώγησε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἐπιμονήν, τὴν φειδώ, τὴν ἐτοιμότητα καὶ τὴν αὐτοκυριαρχίαν, ἐκείνας ἀκριβῶς τὰς ἀρετάς, διὰ τῶν ὁποίων ἐθεμελιώθη ἡ εὐρωπαϊκὴ οἰκονομία ἐπὶ τοῦ ἀτομικοῦ κέρδους, μιᾶς ἀπαιτήσεως, ἡ ὁποία, ἐφ' ὅσον ἐκηρύχθη ἠθικῶς ὄχι μόνον ἀπρόσβλητος, ἀλλ' ἐπιβεβλημένη, ἐδημιούργησε τὸ κεφαλαιοκρατικὸν πνεῦμα.

Ἄν εἰς τὰ πλαίσια τῆς Καθολικῆς πίστεως ἡ ἐργασία τῶν λαϊκῶν ἦτο ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως τελικῶς ἀδιάφορος, ὥστε οὐσιώδης νὰ θεωρηθῆται μόνον ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐντὸς τῶν διαμαρτυρομένων Ἐκκλησιῶν ἡ ἐργασία καθίσταται λειτούργημα. Τὸ ἐπάγγελμα κερδίζει θρησκευτικὴν περιωπήν, γίνεται ἡ κεντρικὴ ἔκφρασις τῆς πίστεως, ἀποκτᾷ διὰ τοῦτο ἱερὸν χαρακτῆρα καὶ συγχρόνως παύει νὰ διακρίνη τοὺς ἀνθρώπους ἀναλόγως τῆς ἐκλογῆς του. Ὁ Λ ο ὕ θ η ρ ο ς λαμβάνει ἀπροκαλύπτως ἐχθρικὴν στάσιν ἐναντὶον τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ διδάσκει, ὅτι ἐναντι τοῦ Θεοῦ ὅλα τὰ ἐπάγγελα εἶναι ἰσάξια. Ἡ ἀξιολογικὴ αὐτὴ ἐξίσωσις τῆς ἐργασίας δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀδειαν ν' ἀφοσιωθῇ, ὅπου ἐκεῖνος νομίζει, νὰ στραφῇ πρὸς ἐκείνην τὴν ἐπαγγελματικὴν κατεύθυνσιν, διὰ τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ἱκανόν, ἀντὶ νὰ ἐκλέξῃ ἐπάγγελα, τὰ ὁποία εἶχε καθαγιάσει ἢ παράδοσις. «Ὁ Θεὸς προσφέρει τὰ πάντα ἐπ' ἀγαθῷ, ὅμως καὶ σὺ δὲν πρέπει νὰ μείνης ἀδρανῆς, ἀλλὰ νὰ «πιάσῃς τὸν ταῦρον ἀπὸ τὰ κέρατα», δηλαδὴ ὀφείλεις νὰ ἐργασθῆς. Διότι ὁ Θεὸς δὲν χρειάζεται ἀργοσχόλους, ἀλλὰ πρέπει μὲ πίστιν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ καθεὶς εἰς τὸ ἐπάγγελμά του καὶ εἰς τὴν θέσιν του νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐργασίαν. Μόνον ὑπ' αὐτοῦς τοῦς ὅρους θὰ σοῦ προσφέρῃ εὐλογίαν καὶ εὐδοκίμιας»³⁵.

Διὰ τῆς ρητῆς αὐτῆς ἐντολῆς καὶ συγχρόνως τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ ἐπιμέλεια εἰς τὴν ἐργασίαν ἐκπορθεῖ τὴν εὐαρέσκειαν τοῦ Θεοῦ, ὁ διαμαρτυρόμενος χριστιανὸς βλέπει εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν του ἀπασχόλησιν ὀλοκλήρου τὸ νόημα τῆς ζωῆς του. Διὰ τῆς ἐξαφανίσεως ἐξ ἄλλου τοῦ μοναχικοῦ

βίου ἐκ τῆς προτεσταντικῆς κοινότητος στρέφονται πρὸς τὰ κοσμικὰ ἐπαγγέλματα αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἀπερρόφα προηγουμένως τὸ ἀσκητικὸν ἰδεῶδες. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι, πλὴν τῶν εὐγενῶν, εἴσοδον εὕρισκον εἰς τὰ μοναστήρια κατὰ προτίμησιν οἱ ἰδιαιτέρως εὐφυεῖς, θὰ φανῆ, τί ἐσθίμαινεν ἱστορικῶς ἢ μεταρρυθμιστικῇ ἀπαγόρευσις τοῦ μοναχικοῦ βίου χάριν τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς. Τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ἐπέτεινε καὶ ἡ καθαρῶς προσωπικὴ ἐνέργεια τοῦ Λουθήρου νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν γάμον τῶν ἱερωμένων, ὥστε ἡ ἀτομικὴ τῶν περιουσία νὰ μὴ περιέρχεται αὐτοδικαίως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ συγχρόνως νὰ θέσῃ τὴν δυνάμιν καὶ τὴν περιουσίαν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μοναρχῶν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ν' αὐξήσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς μοναρχίας ἀρχικῶς μὲν πρὸς ὄφελος τῆς μεταρρυθμιστικῆς ὑποθέσεως, ἐν συνεχείᾳ ὁμως χάριν τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τοῦ κόσμου χωρὶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνδρομὴν.

Ἡ περὶ προκαθορισμοῦ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου ὡς ἀκύρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ χαρακτήρος τῆς πράξεως.

Ἄντι νὰ στραφῆ πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ὅπως ὁ Λούθηρος, ὁ Καλβίνος ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν μεσαιάν τάξιν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ ὁ ἴδιος κατήγετο ὡς υἱὸς δικηγόρου καὶ γάλλος πολίτης. Ἐκτὸς αὐτοῦ ἡ καλβινιστικὴ κίνησις κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν λουθηρανικὸν προτεσταντισμόν, ὁ ὅποιος ἔχασε τὴν ὑποστήριξιν τῶν γερμανῶν ἀνθρωπιστῶν, εὗρηκεν ἰσχυρὰν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν γαλλικῶν ἀνθρωπιστικῶν κύκλων. Μὲ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέδωσεν εἰς τὴν μόρφωσιν, τὰ ἡγετικὰ προσόντα τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τὴν συμπαράστασιν ἀνθρωπιστῶν, ὅπως ὁ Ἰσαὰκ Casaubon καὶ ὁ J. - C. Scaliger, ἡ Ἐκκλησία τῆς Γενεύης ἀντιμετώπισε κατὰ μέτωπον τὴν ἀντιμεταρρυθμιστικὴν σταυροφορίαν τῶν ἰησουιτικῶν ταγμάτων τοῦ Ἰγνατίου Loyola. Πλὴν ὁμως τῆς σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν εἶχε διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πνεύματος ἢ συμμαχία τῶν προοδευτικῶν στοιχείων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸ κέντρον τῆς Εὐρώπης, μία συγκεκριμένη διδασκαλία τοῦ Καλβίνου καθαρῶς δογματικῆς φύσεως ἀπεγύμνωσε τὴν πράξιν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τῆς σημασίας, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ μείνῃ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ χωρὶς ἀποστολὴν καὶ δι' αὐτὸν ἀκριδῶς τὸν λόγον νὰ ζητήσῃ τὴν αὐτοπραγμάτωσίν του ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν βίον.

Πρὸ δύο καὶ πλέον αἰώνων ὁ Θωμάς ὁ Ἀκυϊνάτης εἶχεν ἤδη ὀμιλήσει, χωρὶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ ἐπεκταθῆ, περὶ προκαθορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ὅτι οὐσιαστικῶς ἀπουσίαζεν ἡ δυνατότης μετατροπῆς τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς προσωπικῆς του πράξεως εἶχεν ἐν τούτοις κατὰ τὸν Θωμᾶν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θείου σχεδίου. «Οἱ προκαθορισμένοι πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν